

STEFAN FRYDRYCHOWICZ (1999). *Proces mówienia. Wybrane psychologiczne aspekty na przykładzie interpretacji zdania niejednoznacznego.* Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, ss.192

W książce tej zaprezentowano analizę procesu realizacji intencji w procesie mówienia. Problematyka intencji wypowiedzi jest uznana za niezwykle ważną w teoretycznych rozważaniach o języku. Jednak w literaturze przedmiotu dostrzega się niedosyt weryfikacji empirycznych tej problematyki. Lukę tę wypełnia książka Frydrychowicza, interesująca zarówno pod względem propozycji teoretycznych, jak i sposobu ich wyjaśniania w oparciu o proces badawczy.

Część teoretyczna książki składa się z czterech rozdziałów, w których zawarte są rozważania autora o psychologicznych aspektach procesu mówienia oraz o realizacji intencji w kontekście tego procesu. W następnej części książki autor przedstawia problemy i hipotezy badawcze, a także metodę badań. Część empiryczną kończą wyniki oraz ich dyskusja wraz z zakończeniem. W skład książki wchodzi również aneksy z zadaniami językowymi dla badanych, protokoły z badań oraz wykaz kolejności etapów w procesie realizacji intencji. Pracę kończy spis literatury cytowanej.

W rozdziałach poświęconych analizie językowej i psychologicznej procesu mowy, autor korzystając z szerokiej literatury polskiej i obcej określa rozumienie takich pojęć, jak system językowy, znak językowy, gramatyka. Analizując wzajemne relacje między takimi pojęciami, jak język, mowa, mówienie, komuni-

kacja, wiedza, kompetencja autor proponuje psycholingwistyczne ujęcie rozróżnienia jakie wprowadził F. de Saussure między *lanque* i *parole*. Proponuje spostrzegać je poprzez opis opozycji: kompetencja – wykonanie. Ważnymi dla tego opisu są ustalenia, że: (1) wiedza językowa wchodzi w skład wiedzy o świecie, (2) wiedza językowa stymuluje wiedzę o świecie, (3) wiedza językowa (kompetencja językowa i komunikacyjna) oraz kompetencja poznawcza (jako wypadkowa wiedzy o świecie) wzajemnie się warunkują, (4) kompetencja jest wiedzą i umiejętnością oraz uwzględnieniem sytuacji i wyrażają się w wykonaniu językowym. Autor proponuje, „aby w relacji język-mowa-mówienie-komunikacja dostrzegać nie cztery oddzielne elementy, ale raczej powiązany ze sobą dynamiczny, podmiotowy proces, którego centrum stanowi mówca” (Frydrychowicz, 1999, s. 19). Proces mówienia Frydrychowicz (1999, s. 23) rozumie „...jako podmiotową, dynamiczną, złożoną czynność integrowania relacji istniejących między językiem-mową-mówieniem i komunikacją”. Definicja ta łączy w sobie wszystkie ważne wymiary procesu mówienia i jest przez to bardzo interesującą poznawczo propozycją w naszej literaturze przedmiotu. W dalszych częściach refleksji o psychologicznych aspektach procesu mówienia autor coraz wyraźniej zbliża się do sformułowania koncepcji teoretycznych własnego przedmiotu badawczego, czyli intencji wypowiedzi. Autor zakłada, że dla prawidłowego przebiegu procesu mówienia niezbędny jest etap planowania tegoż procesu, który ma charakter etapowy (od intencji powiedzenia pewnych treści do

wypowiedzi zewnętrznej). Przebieg procesów od intencji do wypowiedzi autor analizuje posługując się schematem procesu mówienia według Levelta oraz analizując poglądy o myśleniu werbalnym Wygotskiego, Łurii, Tłokińskiego i Leontiewa, a także rozpatrując funkcjonalny schemat formowania i formułowania myśli za pomocą języka. Zaprezentowano tu różne drogi dochodzenia od myśli do słowa, co bardzo wzbogaca wiedzę czytelnika na temat przebiegu realizacji intencji w procesie mówienia.

W kolejnym rozdziale autor określa własny pogląd na intencję w procesie mówienia, ustalając pewien zakres przyjętych założeń: (1) intencja jest częścią procesu mówienia, (2) intencja jest pierwszym etapem procesu mówienia, (3) istnieje monitorowanie sposobu realizacji intencji i ma ono funkcje regulujące dla przebiegu procesu mówienia (prawdopodobnie w kierunku zmniejszenia rozbieżności między intencją a wykonaniem komunikatu). Przyjmując te założenia autor stawia sobie zadanie odpowiedzi na pytania dotyczące: natury intencji, realizacji intencji oraz funkcji intencji w procesie mówienia. Kluczowe dla tej pracy pojęcie: *intencja wypowiedzi* jest definiowane następująco: „...jest reprezentacją zarówno kolejnych stanów realizacji czynności, jak również celu rozumianego jako rezultat i celu rozumianego jako konsekwencja czynności” (s. 47). Istota intencji została bardzo precyzyjnie opisana poprzez takie pojęcia, jak: intencjonalność, aspekty motywacyjno-emocjonalno-poznawczo-komunikacyjne. Analizując dalej proces realizacji intencji autor rozważa takie zagadnienia, jak: czy intencja reprezentuje cel wypowiedzi, czy proces realizacji celu? W odpowiedzi na te pytania pojawia się następane pojęcie: *planu wypo-*

wiedzi, jako reprezentacji intencji. Relacje między intencją i planem wypowiedzi opisywane są w następujący sposób: „Podmiot działa według planu właściwego dla danej czynności, w tym przypadku czynności mówienia, a nad ukierunkowaniem czynności na cel oraz nad zgodnością wykonania z założeniem (czyli z planem osiągnięcia celu) czuwa właśnie intencja” (s. 51). Na koniec tego rozdziału S. Frydrychowicz opracowuje schemat prezentujący rozważania o relacjach między procesem mówienia a procesem realizacji intencji, w którym motyw, myśl i intencja są kluczowymi pojęciami oraz punktem wyjścia dla procesu mówienia.

W rozdziale piątym autor zbliża się do wyjaśnienia istoty teoretycznej perspektywy własnego problemu badawczego, formułując go jako analizę uwarunkowań procesu realizacji intencji. Poddano tu również analizie procesy świadczące o ich zaistnieniu. Ustalono, że powinny to być procesy: mówienia, rozwiązywania problemów oraz rozumienia zdań niejednoznacznych. Autor przyjął, że do badania procesu realizacji intencji najbardziej przydatne jest badanie interpretacji zdań niejednoznacznych. Chcąc precyzyjnie wyjaśnić przebieg procesu interpretacji zdania niejednoznacznego, autor przeprowadził analizę psycholingwistyczną i analizę zawartości informacyjnej zdania: „Wadliwe funkcjonowanie wzmogło nadmierne pomaganie”, aby zaprezentować wzór oceny interpretacji zdań niejednoznacznych, z którego będzie korzystał podczas analizy danych empirycznych uzyskanych od badanych. Propozycja sposobu i kierunku analizy zdań niejednoznacznych w celu określenia intencji wypowiedzi, stanowi ważną propozycję dla innych badaczy zajmujących się analizą języka.

Po wyżej zarysowanych rozważaniach teoretycznych przedmiotu badań, autor ustala problem pracy „Jak przebiega i od czego zależy proces realizacji intencji zachodzący podczas procesu mówienia?” (s. 89). Hipotezy badawcze zakładają, że realizacja intencji związana jest z relacją doświadczenia indywidualnego i doświadczenia językowego oraz że proces realizacji intencji składa się z etapów. Istotnym założeniem dla tych hipotez jest stwierdzenie o nadrzędności procesu realizacji intencji wobec procesów mówienia, rozwiązywania problemów oraz interpretacji zdań niejednoznacznych.

Interesującą dla czytelnika jest ta część książki, która prezentuje metodę badań procesu realizacji intencji. Tę zmienną zależną mierzono poprzez ocenę sposobu czytania zdania przez osobę badaną, albowiem założono, że „intencja jest konstytuowana przez całokształt informacji odbieranych i przekształcanych przez o.b. (osoby badane – przyp. Z. D.) w trakcie czytania zdania, jak również tworzenie intencji odbywa się z uwzględnieniem celu sformułowanego w poleceniu” (Frydrychowicz, 1999, s. 97). U osób badanych stwarzano intencję wypowiedzi (czyli zapoczątkowano proces jej realizacji) poprzez skierowanie do nich prośby o głośne przeczytanie zdania. Następnie badano proces realizacji intencji poprzez analizę sposobu czytania zdania. Do kategorii, według których analizowano zebrany materiał empiryczny należą: (1) elementy zdania wyróżniane przez czytającego, (2) sposoby wyróżniania elementów zdania (segmentacja, intonacja, natężenie głosu, tempo, rytm), (3) ewentualne trudności w czytaniu, (4) przejawy rozumienia zdania. W badaniach tych przyjęto psychofizyczną perspektywę badania procesu realizowania intencji, co uzasadniono

psychofizyczną naturą procesu mówienia. Badano również poziom realizacji intencji. Operacjonalizację tej zmiennej zależnej oparto na interpretacji przez badanego zdania niejednoznacznego. Wskaźnikami poziomu realizacji intencji były takie zachowania badanych podczas interpretacji zdania niejednoznacznego, jak na przykład: nawiązywanie do elementów wyróżnionych podczas czytania, nawiązywanie do doświadczeń indywidualnych, sposób reagowania na zdanie niejednoznaczne. Zmienną niezależną, czyli siłę związku między doświadczeniem indywidualnym a doświadczeniem językowym, badano stosując zmodyfikowaną wersję Testu Doświadczenia Językowego, Rzepy i Frydrychowicza. W badaniach, w których weryfikowano hipotezę o występowaniu zależności poziomu realizacji intencji od siły związku między doświadczeniem indywidualnym a doświadczeniem językowym, nagrywano wypowiedź osoby badanej na taśmę magnetofonową oraz video, a następnie analizowano ją posługując się sonografem komputerowym DSP – Sona – Graph Model 5500. Wyniki badań uprawniają do przyjęcia hipotezy zakładającej występowanie istotnego związku między poziomem rozwiązywania zadań a siłą związku, między doświadczeniem indywidualnym a doświadczeniem językowym.

W następnej części książki pt. *Dyskusja*, autor umieszcza ważne stwierdzenia dotyczące procesu mówienia i procesu realizacji intencji, a mianowicie: (1) „...proces realizacji intencji integruje proces mówienia...” (s. 152) oraz że „Proces mówienia umożliwia stopniowe formowanie i formułowanie wypowiedzi...” (s. 152).

Wyniki badań i wnioski z nich wynikające zaprezentowane w książce

S. Frydrychowicza nie tylko wzbogacają współczesny zasób wiedzy w zakresie psycholingwistyki, ale również mogą stanowić podstawę do refleksji podczas rozwiązywania problemów związanych z komunikacją. W efekcie usprawniają kontakt wychowawczy i terapeutyczny dzięki bardziej wnikliwemu rozumieniu intencji wypowiedzi, np. wychowanka. Wnioski te mogą również wzbogacić programy kształcenia, wspierania i stymulowania sposobów komunikowania się.

Zofia Dysarz